

своєчасна (по можливості завчасна) реакція на зміни в їх інвестиційній політиці.

Разом із заходами по стимулюванню притоку прямих іноземних інвестицій наша держава вимушена також розробляти заходи щодо мінімізації можливих негативних наслідків діяльності підприємств за участі іноземного капіталу. Перш за все, йдеться про захист ключових національних підприємств від витіснення з ринку та збереження цільових регіональних і галузевих пропорцій в економіці. Створюючи фінансові стимули для залучення іноземних інвесторів, держава змушена також піклуватися про те, щоб надані їм привілеї не ставили національних виробників в явно менш вигідні конкурентні умови.

В подібних випадках держава повинна вживати заходів для того, щоб частка вартості, доданої в результаті місцевої обробки на підприємствах з прямими іноземними інвестиціями, росла, щоб технології з цієї галузі переходили в інші сектори економіки, нарешті, щоб сфера діяльності підприємств з прямими іноземними інвестиціями ускладнювалася та еволюціонувала від простого складання до високотехнологічного сучасного виробництва.

Література

1. Крейдич І.М. Інвестиційна політика як основа моделі економічного зростання : [монографія] / І.М. Крейдич / МОН України, НТУУ “КПІ”. – К. 2008. – 380 с. – ISBN 978-966-189-021-2.
2. Крейдич І.М. Напрями стимулювання залучення іноземних інвестицій в Україну / І.М. Крейдич // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. – 2006. – Том IV. Вип. 211. – С. 1227–1233.
3. Прямі інвестиції [Електронний ресурс] / Держ. ком. статистики України. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/zd/zd_rik/zd_u/pi_07u.html.: В 2 т. Т. 2
4. Макконнелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы, политика / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю.; [перевод с англ.] - 13-е изд. – М. : изд-во “ИНФРА-М”, 2001. – 400 с.
5. Крупка І.М. Макроекономічний аналіз інвестування у трансформаційній економіці України / Крупка І.М. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 465 с. - ISBN 966-613-484-5.

Надійшла 07.12.2009

УДК 330.161:330.31:332.122

Д. А. ІСАЧЕНКО

Інститут проблем ринку економіко-екологічних досліджень НАН України

ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗМІНИ ВІДТВОРЮВАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНУ

В статті доведено необхідність проведення активної державної та регіональної структурної політики, в якій держава приймає на себе функції суб'єкта цілеспрямованої динамічної структурної модернізації, використовуючи систему заходів для подолання існуючих недоліків та формування економічних та інституціональних умов для переходу економіки регіону до нового якісного стану.

The necessity of leadthrough of active public and regional structural policy in which the state assumes the functions of subject of purposeful dynamic structural modernization is well-proven, utilizing the system of measures for overcoming of the existent failings and forming of economic and інституціональних terms for passing of economy of region to the new high-quality state.

Ключові слова: відтворення, господарство, регіон, структурна трансформація, промисловий комплекс, пріоритети.

Кожному відносно тривалому етапу в розвитку виробничих сил об'єктивно відповідає своя, особлива відтворювальна структура господарства, що спирається на реальний платоспроможний попит, наявний технічний базис виробництва, наявність виробничих ресурсів (в першу чергу, праці та капіталу), інституційні чинники та ефективність функціонування економіки. Ці головні детермінанти народногосподарської структури знаходяться в безперервному русі.

Дослідження структурних змін досить багатогранні, їх можна аналізувати у вузькому та широкому сенсі. У вузькому сенсі структурні зміни розглядаються у зв'язку зі зрушеннями в продуктово-галузевій структурі господарства на різних рівнях господарської ієрархії. У широкому сенсі ця проблема включає також аналіз структурних змін у виробництві та споживанні ресурсів (інвестицій та основного капіталу, трудових, матеріально-енергетичних ресурсів), в регіонально-галузевій структурі господарства, інституційних перетвореннях, зокрема формах власності, механізмах регулювання, методах організації та управління виробництвом, в яких функціонують ресурси.

На регіональному рівні господарства структурні зміни проявляються в динаміці господарських зв'язків та відносин між елементами системи, у виникаючих диспропорціях, які неможливо тлумачити інакше, ніж відхилення від прийнятної системи відносин. Таким чином, коли мова йде про наявність диспропорцій в чому-небудь, то для цього слід використовувати структурний аналіз та нормативні критерії

щодо того, що визнається відсутністю диспропорції. Регіональна економічна система може бути представлена набором з декількох системоутворюючих елементів, які й визначають загальні параметри функціонування господарства, його функції та їх ефективність. Відповідно й характеристику структури змін може бути надано за цими елементами. До них можна віднести: сфери відтворення (виробництво, розподіл, обмін, споживання); зв'язки між секторами економіки або видами економічної діяльності (добувна, перероблюючи, оброблювальна галузі); регіони та взаємодія між ними; створені нові ринки та їх зв'язок з існуючими ринками; накопичення та споживання; матеріально-речові та фінансово-грошові потоки та інші.

Прояв структурних змін можна представити в показниках якості окремих елементів економічної системи, наприклад, як це представлено в табл. 1.

Чим тісніше пов'язані структурні зрушення у важливих компонентах суспільного відтворення (суспільному продукті, чинниках виробництва, регіонах, інституційних формах), тим стійкіше темпи економічного зростання, вище ефективність функціонування господарства та зрештою якість життя. Головними стимулами структурних зрушень є динамічно змінні суспільні потреби та науково-технічний прогрес, що визначають інтенсивність і ефективність структурних перетворень. Структурна політика, що проводиться, як правило, спільно з державою, бізнесом та суспільними інститутами, в тому або іншому ступені опосередкує всі ці процеси, додаючи їм різного ступеню динамізму.

В середині 1970 років розвиток західних країн характеризувався переходом до нової структури господарства, а економічна динаміка – до більш помірних темпів економічного зростання. В зв'язку з цим в економічній літературі висловлювалися думки, що база структурних перетворень звузилася, оскільки загальна залежність часто трактувалася однозначно: високі темпи економічного зростання супроводжувалися інтенсивними структурними зрушеннями, а помірні викликали уповільнення структурних перетворень.

Таблиця 1

Основні елементи прояву структурні змін

Основні фонди	- моральний і фізичний знос, наростаючий і заміщення, що скорочується; -завантаження потужностей (недовикористання);
Робоча сила	- декваліфікація/підвищення кваліфікації; - безробіття (з урахуванням прихованої);
Сировина	- зміна структури споживання сировини; - збільшення/зниження втрат;
Виробничий транзакційний сектор	- скорочення/зростання масштабів та спрощення/вдосконалення структури; - неефективна /ефективна структура (зростання добувного, обслуговуючого секторів); - витіснення імпорту вітчизняних виробництв;
Розподіл	- зростання/скорочення диференціації по галузях, регіонах, групам населення; - залежність від експортних / імпортних поставок;
Обмін	- зниження/збільшення еквівалентності обміну; - скорочення/розширення господарських зв'язків;
Споживання	- стиснення/зростання платоспроможності попиту населення і підприємств; збільшення/погіршення якості споживання (за рахунок зростання/зниження частки споживання продовольства); - збільшення в структурі споживання частки імпорту.

На нашу думку, слід розрізняти характер структурних зрушень в умовах високих та помірних темпів економічного зростання. При високих темпах економічного зростання структурні зміни відбуваються по «всій ширині господарського поля», ресурси праці та капіталу залучаються до виробництва по всій території. Головні структурні зрушення при цьому відбуваються на макрорівні, між окремими секторами господарства.

При помірних темпах економічного зростання та відносно стабільній макроструктурі господарства центр тяжіння переноситься на структурні перетворення на мікрорівні, усередині окремих галузей, підгалузей та виробництв. У цих умовах НТП та структурні перетворення виступають основними компенсуючими чинниками темпів економічного розвитку, що знижуються. Структурні зрушення при цьому відбуваються, в першу чергу, в пріоритетному колі галузей та виробництв, які є однією з головних опор інтенсивного типу відтворення. Ресурси виробництва через механізм ринку та макроекономічної політики концентруються на вирішенні структурних завдань, що найбільшою мірою визначають обличчя сучасної економіки.

Іншими словами, між темпами економічного зростання та структурними зрушеннями немає жорсткого функціонального зв'язку, і при помірних темпах економічного зростання структурні перетворення можуть бути інтенсивніше, ніж при високих темпах економічного розвитку.

Згідно з К.А. Шумпетером, можна відзначити, що коли масову комерціалізацію нововведень закінчено, відбувається старіння структури господарства, починається фаза депресії, потім звільнення від структурно-хворих елементів господарства, нарешті, оновлення народногосподарської структури.

Матеріальною основою старіння структури господарства, на думку фахівців, є перенакопичення основного капіталу в галузях з традиційною технологією по мірі падіння попиту на їх продукцію. В цій ситуації необхідні нові технологічні прориви та народження на їх основі нових продуктів та послуг, галузей та виробництв, які змогли б замінити старі галузі та стати каталізаторами розвитку економіки, перейти до структури господарства вищої якості та ефективності.

Інакше, як представляється, виступає проблема структурних зрушень в умовах падаючої економічної динаміки. У економіці України на рубежі 1990-х років відбулася системно-структурна криза. Системна криза – це багато в чому криза старої інертної та консервативної структури господарства, що накопичила достатню кількість структурних диспропорцій за десятиліття існування позаринкової економіки, майже стовідсоткової державної власності, централізованого планування виробництва та розподілу суспільного продукту, ресурсів праці та капіталу в територіально-галузевому розрізі, відсутність конкуренції при монополізації виробництва та гігантизмі, зрівнялівці та слабкій мотивації до виробничої праці. Критична маса старої структури господарства виявилася ще в другій половині 1960-х років, але лише в 1980-і роки для фахівців стало ясно, що позаринкова система економіки та народжена для її обслуговування структура господарства в широкому розумінні цієї категорії не мають історичної перспективи для свого розвитку.

Реальний стан та характеристика структури змін на регіональному рівні, виходячи з оцінки модифікації відносин в рамках базових процесів: власності, виробництва, споживання, розподілу та обміну представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Характеристика структурних змін по об'єктах і процесах на регіональному рівні

Структурні зміни	Характеристика структурних змін
Власність	Приватизація без вирішення завдань структурної організації економіки, а також без урахування ефективності різних типів власності. Скорочення частки та ролі держави, імпорту організаційних форм та основних інститутів
На регіональному рівні	Сировинна структура економіки, виробництво продукції з невисокою часткою доданої вартості, скорочення потенційних можливостей для внутрішнього інвестування пріоритетних напрямів розвитку. Зниження ролі науки у сфері виробництва та технологій. Розвиток малого бізнесу
Мікрорівень (підприємство, фірма)	Переважають лінійно-функціональних та функціональних організаційних структур, процеси демотизації, розвиток малого підприємництва навколо більш великих підприємств.
Виробництво	Високий рівень зносу основних фондів, старіння технологій, орієнтація на західні технології та обладнання, що імпортується
Споживання	Декларація у всіх документах соціальних цілей; цілей макроекономічної стабілізації; занижений рівень загального споживання; різка диференціація в споживанні благ
Розподіл	Високий рівень нерівності, переважання форм несправедливого привласнення незароблених доходів відповідно до внеску. Посилення розшарування та скорочення можливостей створення середнього класу
Обмін	Наростання вивозу сировини і продукції з низькою доданою вартістю. Ввезення обладнання, технологій, товарів широкого споживання. Внутрішній ринок слабо захищений, купується продукція низької якості та високих витрат. Пропорція в цінах і заробітках не на користь вітчизняного виробника.
Інвестиції	Низький інвестиційний потенціал, труднощі в нарощуванні внутрішніх інвестицій. Орієнтація в роботі банків на фінансовий сектор економіки. Низька частка та роль держави в інвестиційному процесі
Зайнятість	Нестабільність ринку праці, скорочення зайнятості, зростання безробіття. Погіршення вікової структури зайнятості

Перехід від однієї структури господарства до іншої – дуже складний процес навіть в рамках однієї моделі відтворення, але він набагато складніше, коли здійснюється шляхом трансформації від «планово-збалансованої» структури, побудованої на основі різних видів народногосподарських балансів, до структури господарства ринкового типу, заснованої на рівновазі попиту та пропозиції.

У перехідний період від однієї рівноважної системи (плановий соціалізм) до іншої (конкурентний ринок) структура господарства України не може не бути нерівноважною. У короткий термін неможливо змінити диспропорції, що накопичилися в старому господарському середовищі та виникли в перехідний період: між споживанням та накопиченням, виробництвом товарів та виробництвом послуг, державною та недержавною формами власності, випуском продукції та витратами факторів виробництва, великими, середніми та малими фірмами, нормальною та тінговою економікою, старими та новими формами регулювання виробництва, старим та новим підходом до розміщення ресурсів виробництва за регіонами, старою та новою нормативно-законодавчою базою і т. д.

Ринок, що розвивається, та заходи Кабінету Міністрів України, що приймаються щодо проведення структурних перетворень породили своєрідні підходи та модель структурної політики України. На нашу

думку, структурно-інституціональні зміни економічної динаміки відбуваються дуже повільно, але все таки містять в собі більш позитивних тенденцій, чим негативних.

Сучасна структурна політика України, з урахуванням тієї бази та потенціалу, який є, повинна визначитися як система заходів з боку держави та бізнесу та бути направлена на підвищення в структурі господарства частки високотехнологічних галузей з високою доданою вартістю, конкурентоспроможністю на внутрішньому та світовому ринках. Обмеження щодо національної технологічної бази та випуску сучасної інноваційної продукції об'єктивно гальмують в Україні можливості структурного маневру в правильному стратегічному напрямі.

Серед головних питань, які необхідно завершити в структурно-інституціональних перетвореннях економіки України, як важливого чинника передумов переходу до інноваційної економіки, проблема охорони приватної власності, зокрема інтелектуальною, її ефективне використання, розмежування функцій власника та менеджера, тобто усе коло проблем, пов'язаних зі специфікою української власності.

Головний недолік української приватизації полягає в непрозорості процедур роздержавлення власності (не кажучи вже про складність ринкової оцінки вартості державного майна) та відсутності чіткого механізму створення рівних економічних умов для нових власників, які повинні сформувати середній клас – основу політичної та економічної стабільності суспільства.

Вважалося, що приватизація сама по собі, незалежно від того, як вона проводилася, створить попит на таку інституційну інфраструктуру, яка відповідатиме ринковій економіці та закону, коли всесильна рука у вигляді держави зміниться невидимою рукою ринку. Проте не існує ні економічної теорії, історичного прецеденту, що дають підстави для такого роду надій. Тільки середній клас в процесі свого розвитку створює потребу в таких інститутах. Розвиток середнього класу останніми роками дещо сповільнився, в той же час в Україні відбувається створення вищими темпами більш концентрованої олігархії, яка ніяк не зацікавлена в пануванні закону, здоровій конкуренції, формуванні малого та середнього бізнесу.

Найважливішим завданням держави є проведення систематичного моніторингу української власності, з тим щоб громадськості було ясно, кому вона належить, хто її засновники, яка ефективність її функціонування, хто та які платить з цієї власності податки, яка виплачується заробітна плата.

Проблеми власності все більш ускладнюються не дивлячись на те, що частка недержавних форм власності росте, проте ефективність української економіки зі змішаною власністю не поліпшується та її (хоча неодноразово наголошувалося в багатьох спеціальних дослідженнях повинна була б сприяти підйому економіки) найбільш просунуті форми – сумісна українська та іноземна власність – поки не здійснюють якого-небудь вирішального впливу на економічну динаміку країни в цілому. Створюється враження, що значна частина власності знаходиться не в руках ефективного власника та стратегічного інвестора, а у осіб, що не розбираються в теорії та в сучасній практиці управління бізнесом.

Роздержавлення економіки, приватизація, розширення всіх видів підприємницьких починів призвели до зрушень в структурі власності, множинності взаємодіючих економічних устроїв, тобто багатоукладність стала реальністю. Вже в 1996 р. в Україні більше 70 % ВВП почало створюватися в недержавному секторі, а в 2005 р. – 87 %. Особливо вражаючими були зміни структури роздрібного товарообігу за формами власності. Якщо в 1991 через недержавні форми реалізовувалося 33 % всього роздрібного товарообігу України, то в 2006 р. – майже 100 %.

Необхідно в зв'язку з цим повернутися до одного з головних інституційно-структурних питань – питанню функціонування тіньового бізнесу. Як показує зарубіжний досвід, боротьба податкової інспекції, податкової міліції та інших служб з тіньовим бізнесом завжди була безрезультативною та закінчувалася компромісом, часто податковою амністією на ввезення вивезеного капіталу. Мабуть, настала пора використовувати цей ресурс для переходу України до економіки розвитку, враховуючи, що його частка за різними оцінками охоплює близько 40 %, наприклад, промислового капіталу.

Дуже складною є проблема державного регулювання природних монополій. Індустріально розвинуті країни зі зрілою ринковою економікою багато років вирішували цю проблему та прийшли до важливих висновків. Адміністративне розділення природних монополій ради розділення не вирішують проблему. Створення конкурентних засад в їх функціонуванні тільки тоді доцільно, коли може бути отримано відчутного економічного ефекту.

Як показує досвід США, Франції відносно останніх заходів щодо лібералізації ринків електроенергії, телекомунікації, частково фінансових послуг, реструктуризація природних монополій повинна бути підготовлена відповідними технологічними, організаційними та економічними передумовами. Хоча ці позиції не завжди розділяються видними економістами сучасності. Так, академік Д. Львов вважає, що роздержавлення таких монопольних утворень не виправдано вже тим, що його загальнонародна власність та прибуток, який вони приносять, це та рента, яка повинна належати суспільству.

Важливою є реальна антимонопольна політика, яка відновлює та підтримує здорову конкуренцію.

Активна структурна політика передбачає створення необхідних умов та відповідної нормативно-правової бази для звільнення економіки від нерентабельних та неплатоспроможних бізнес структур (банкрутства). Проте процедури банкрутства слід суміщати з процедурами санації і фінансового оздоровлення, з тим, щоб повернути до життя підприємство, що потенційно буде сплачувати податки, а що

головне створювати робочі місця.

Зарубіжний досвід показує, що щорічно в цих країнах банкрутують та створюються сотні тисяч підприємств, але банкрутство гігантів індустрії розглядається урядами індивідуально та найчастіше знаходиться компромісне рішення.

Важливим елементом у вирішенні структурної політики держави є розробка структурно-інвестиційних пріоритетів. Перш ніж говорити про неї, наприклад, в промисловості, слід обмежити просторові рамки такого дослідження, в якому протікають такі структурні перетворення.

Один погляд на оптимальну структуру промисловості ми матимемо виходячи зі світових тенденцій та світової структури господарства та зовсім інший, якщо базуватися на концепції самодостатньої національної промислової структури. З одного боку, промислове виробництво України в 2007 р. склало 111 % від рівня 1990 р. З іншого боку, частка промисловості у ВВП України склала 32,2%, а зайнятість – 17,7 % (3 973,00 тис. чіл.), відповідно в Німеччині 25,3% й 24,4 %; у США – 19,2 % й 14,7 %; у Японії – 23,6 % й 20,6 %; у Росії – 27,95 % й 24,4 %. Очевидно, що частка промисловості в структурі економіки України декілька вище, ніж в інших країнах. природно, потрібна відповідь на питання – чому, якщо українська промисловість за її часткою в загальній економічній структурі в основному відповідає європейським, російським, японським, американським, то чому економісти, експерти говорять про її розвал. Одна точка зору полягає в тому, що в 1990-і роки випускалося від 30 % до 50 % промислової продукції, що була непотрібна суспільству. Якби це реально відбулося, була б катастрофа в будь-якій країні. Але у нас цього не відбувалося, оскільки існувала тіньова промисловість, тіньові малі та середні підприємства – все це тримає тих, що працюють на плаву, приносить прибуток, що не потрапляє в базу оподаткування.

Іншою причиною надмірної виробничої потужності промислового виробництва можна визнати гіпертрофований розвиток оборотної промисловості, продукція якої опинилася в 1990-і роки в значній мірі незатребуваною.

Критерії вибору пріоритетних галузей в промисловому розвитку в країнах з ринковою економікою різні: від високої конкурентоспроможності на світових ринках, створення нових робочих місць в країні до завоювання певної частки ринку.

Слід зазначити, що чим менш розвинена інституційна структура ринкової економіки, тим частіше потрібна державна допомога структурно-хворим галузям і підрозділам, що порушує закони добросовісної конкуренції та звичайно призводить до структурних диспропорцій.

Крім того, існують об'єктивні принципи відмінностей в підходах до визначення структурних пріоритетів. З погляду національної безпеки – ПЕК (енергетична безпека) АПК (продовольча безпека), ОПК (оборотна безпека) є головними пріоритетними секторами для інвестування.

Якщо виходити з пріоритетів вищих технологій, то до пріоритетних галузей зазвичай відносять авіа-ракетно-космічну промисловість, електронну, нові матеріали, де, як нам представляється, особливо на стадії НІОКР, достатньо висока.

Якщо погодитися, що існуюча структура промислового виробництва відповідає вимогам нинішнього етапу економічного розвитку, але не відповідає критеріям зносу основного капіталу, то в пріоритети структурно-технічної перебудови промисловості в першу чергу потрапляють галузі, що мають більше 50 % зносу основних фондів.

Критерій створення необхідних валютних ресурсів для структурної перебудови економіки в цілому просуває в пріоритети державну підтримку експортно-орієнтовані галузі.

Оптимізація чисельності виробничого персоналу, що проводиться в багатьох галузях промислового виробництва, призвела до того, що в багатьох регіонах щорічно вивільняється значна кількість працюючих (табл. 3).

Таблиця 3

	2005		2006		2007	
	тис. чіл.	% з загального числа	тис. чіл.	% з загального числа	тис. чіл.	% з загального числа
1	2	3	4	5	6	7
Всього вивільнено з підприємств, організацій	132,5		134,3		85,0	
Промисловість		46,2		50,7		31,1

Якщо виходити з пріоритетів зайнятості, тобто виходити із створення робочих місць, при чому це завдання не терпить відкладення у часі, то її рішення пов'язане з розвитком підприємницького сектора економіки (малий і середній бізнес). Вирішуючи цю задачу багато галузей приділяють цьому величезне значення та частка малого бізнесу у ВВП складає в деяких країнах до 70 %.

Проте можна сказати, що будь-які пріоритети, що встановлено зверху, та тим більш на тривалий

період, без узгодження з бізнесом, зрештою підриває динамізм структурних перетворень. Найбільший недолік встановлення пріоритетів в тому, що вони відображають або минулий період розвитку та зовсім складно прораховане майбутнє, оскільки кожен прогноз залишається прогнозом, а прогнозувати структурні зрушення у виробництві завдання досить складно (табл. 4).

Можна лише констатувати, що державна цілеспрямована та активна структурна політика в Україні відсутня, оскільки численні ухвали та розпорядження Кабінету Міністрів України про невідкладність структурної перебудови носили швидше декларативний характер або заяву про наміри (Програми діяльності Уряду), оскільки не мали під собою ресурсів для їх реалізації та не знаходили відповідного віддзеркалення ні в бюджеті країни, ні в регіональних бюджетах. А це означає, що структурно-інституціональні перетворення, що відбулися, в Україні орієнтувалися переважно на цільові сигнали ринку та вони в умовах відсутності ясної державної структурної політики та контролю за недопущеннями ринкових перекосів носили як позитивний, так і негативний характер.

Особливо слід сказати про те, що не маюча ще досвіду роботи в складних ринкових умовах, українська ринкова економіка легко піддалася на нові привабливі тенденції в світовому фінансово-економічному просторі (таким чином не підтримавши зусилля Кабінету Міністрів України), зокрема пов'язані з виділенням фінансового обороту в самостійний, відокремлений від реальної економіки сектор бізнесу, де прибутковість та динамізм операцій виявилися найбільш високими.

Таблиця 4

Структурно-інвестиційні пріоритетні трансформації промислового комплексу у економіці держави

Пріоритети	Переваги	Недоліки
Високі технології	<ul style="list-style-type: none"> - висока додана вартість; - конкурентні переваги на зовнішніх ринках; - інноваційний розвиток 	<ul style="list-style-type: none"> - розтягнутість вирішення стратегічних завдань та структурних перетворень в часі; - потрібні значні первинні витрати; - складність в ранжируванні галузей виробництва
Оновлення основних фондів	<ul style="list-style-type: none"> - збереження конкурентної переваги; - необхідність розширення ринків збуту та пошуку нових; 	<ul style="list-style-type: none"> - вимагає виходу на дешеві фінансові ринки; - консервація існуючих технологій; - значні первинні витрати; - конкурентні переваги на короткий проміжок часу
Підтримка експортно-орієнтованих галузей	<ul style="list-style-type: none"> - збереження (на якийсь час) конкурентних переваг; - необхідність пошуку та виходу на нові ринки; - можливість компенсації витрат за рахунок валютного надходження; 	<ul style="list-style-type: none"> - консервація асиметричності розвитку економіки; - консервація існуючих технологій;
Підтримка малого та середнього підприємництва	<ul style="list-style-type: none"> - створення конкурентної переваги на регіональному і міжрегіональному рівні; - короткі терміни рішення структурних перетворень на регіональному рівні; - можливість переходу на інноваційний розвиток; - створення додаткових робочих місць; - використання вільних виробничих площ та потужностей; 	<ul style="list-style-type: none"> - вузькість ринків збуту; - в основному консервація існуючих технологій і часткове вирішення завдань структурних перетворень; - не вирішують стратегічного завдання структурних перетворень;

Під впливом цієї обставини формування та розвиток банків, одного з вирішальних компонентів нормальної ринкової економіки, пішло в Україні в основному не шляхом надання інвестиційних та інших послуг реального сектору, а шляхом участі в спекулятивних операціях.

Слід зазначити, що реформатори першої хвилі дотримувалися «ультра ліберального» напряму в економіці та не ставили завдань необхідності наявності не тільки промислової політики, але й необхідності структурно-інституційних перетворень на її базі, тим більше на регіональному рівні, вважаючи, що це явище пішло разом з радянською системою.

Структурно-інституціональні зрушення в промисловому комплексі регіону – це певна послідовність організаційних рішень та робота за ними державного та приватного секторів економіки в тому, що стосується ухвалення рішень в області формування ефективної конкурентноздатної структури промислового комплексу та його інвестування, розвитку інфраструктури та використання людського капіталу на базі всебічного урахування умов розвитку внутрішнього та зовнішнього ринків, в цілях кількісного, якісного та структурного стимулювання промислового виробництва.

Аналіз наукових публікацій дозволяє сформулювати характеристики п'яти можливих станів промислового потенціалу регіонів, які необхідно структурно реформувати та також запит різних політичних та економічних лобі по їх реформуванню.

По-перше, ними виділяються представники «старої індустрії» (побудовані ще в радянський час

промислові підприємства), які державі пропонується покрити протекціоністичною парасолькою, враховуючи значущість їх для економіки держави, чисельність тих, що тут працюють та іншими аргументами.

По-друге, великі українські інтегровані бізнес-групи, що успішно адаптувалися до умов роботи, на прихованих ринках та ті що мають, як правило, сировинну спеціалізацію. Найбільш сильні аргументи на користь необхідності їх державної підтримки ті ж, що й раніше, але з упором на те, що вони дають валютні надходження до бюджету.

По-третє, в це лобі включаються органи влади старопромислових регіонів, які активно підтримують територіально-виробничі комплекси, що склалися, та вважається, що вони є містоутворювальними та на них можливо скорочення чисельності працюючих, що може негативно позначитися на соціально економічному кліматі регіону.

По-четверте, технологічне лобі, що виступає за державний протекціонізм інноваційним розробкам та впровадженню технологій, проте тут присутній тільки держкапвкладення, мова не йде про залучення приватного та іноземного капіталу.

По-п'яте, це представники того сектора української економіки, який цілком адаптувався до умов вітчизняного та глобального ринків. Вони проти державної жорсткості в економіці та наполягають на переході до переважно непрямого державного управління структурними змінами в регіонах там і економіки в цілому за допомогою інституційних (регуляторних) заходів.

Особливості позиції всіх п'яти сил в економіці галузі та регіонів та передбачуваних ними основних схем можливої підтримки і еволюції структурні промисловості представлені в табл. 5.

Таблиця 5

Можливі схеми еволюції структури промислового комплексу країни та регіонів

	Стара індустрія	Великі інтегровані бізнес-групи	Старопромислові регіони	Лобіювання нових технологій	Адаптований сектор економіки
Теоретична основа	Економіка як сукупність підприємств, галузей, що забезпечують визначальну незалежність та автономію держави	Сукупність корпорацій в ринкових нішах економіки держави на глобальному ринку	Регіональні промислові комплекси – як основа містоутворення	Випуск продукції з більшою доданою вартістю та як інноваційна основа забезпечення зростання економіки регіонів та держави в цілому	Представлення економіки регіонів і держави як відкритого вільного ринку
Мета еволюції	Забезпечення конкурентоспроможності існуючих підприємств на регіональних, міжрегіональних і глобальних ринках	Забезпечення ефективного функціонування національних корпорацій в неефективних секторах української економіки і їх виходу на глобальні ринки	Збереження рівня виробництва достатнього для формування бюджету регіону і забезпечення зайнятості в старопромисловому регіоні	Експансія інноваційних продуктів і підвищення їх частки в національній економіці	Усунення ринковими методами диспропорцій в розвитку ринкових процесів
На які об'єкти слід впливати	Підприємства та галузі економіки, яким необхідно адаптуватися до ринків	Підприємства успішно адаптувалися в ринковим умовам (в основному сировинної спеціалізації)	Бізнес-структури регіону	Окремі бізнес-структури	Підприємницька активність бізнес-структур
Заходи щодо еволюції структури промисловості	Державний протекціонізм, захист від зовнішньої конкуренції, державне замовлення	Державний протекціонізм національним компаніям на зовнішньому ринку, захист від зовнішніх конкурентів на внутрішньому ринку	Державний протекціонізм окремим бізнес структурам (бюджетні преференції, пільгові енерго-таріфи, держкапвкладення та ін.)	Державне стимулювання та фінансування	Пряме і непряме інституційне регулювання.

Ми вважаємо, що якщо навіть в явному вигляді ніде в табл. 5 не прописано основної мети та напрямів еволюції структури промислового комплексу, то вона повинна повністю кореспондувати з головними цілями соціально-економічного розвитку країни та її регіонів. Кожна з версій вдосконалення структури промислового комплексу, на нашу думку, не може претендувати на аксіоматичність твердження, що саме цей напрям – абсолютний ключ розв'язання поставленої задачі.

Отже, розроблення та реалізація еволюції структурної трансформації промислового комплексу як в регіональному, так і в масштабі країни не повинні бути прикриті ніякими апіорі заданими установками,

окрім тих, які витікають з прийнятих суспільством цільових орієнтирів та повинні будуватися на комплексному вирішенні поставленої задачі з урахуванням всіх чинників.

З сказаного витікає, що модернізація економіки країни та її регіонів у вирішальному ступені залежить від структурної перебудови економіки. При цьому модернізація економіки, диверсифікація її реального сектора не можуть бути здійснені спонтанно, на основі виняткових механізмів ринкового саморегулювання.

У обставинах, що склалися, в Україні та її регіонів є вибір між двома варіантами подальшого розвитку:

Перший – це продовження тренда якісного застою (зростання без розвитку) з перспективою подальшої втрати конкурентоспроможності.

Другий – держава приймає на себе функції суб'єкта цілеспрямованої динамічної структурної модернізації та намагається, використовуючи певну систему заходів, подолати ці системні недоліки та сформувати необхідні економічні та інституційні умови для переходу економіки до нового якісного стану.

Як показує міжнародний досвід, необхідність проведення активної державної та регіональної структурної політики пояснюється двома основними причинами:

- недостатньою економічною (ринковою) мотивацією господарських структур, що склалися, до вирішення завдань технологічної та структурної модернізації виробництва, формування та освоєння нових товарних ринків;

- слабкістю або відсутністю господарюючих суб'єктів, здатних відповідати на сигнали структурнокоректуючої політики.

Для сучасної України актуальні обидві причини. З одного боку, великі господарюючі суб'єкти первинної переробки сировини (металургія, хімія) не мають достатньої економічної мотивації для серйозної галузевої диверсифікації бізнесу через розрив, що склався, в рівнях рентабельності діяльності в експортноорієнтованому на первинну переробку сировини секторі та оброблювальних галузях, перш за все, в машинобудуванні. З іншого боку, в машинобудуванні та взагалі в наукоємному виробництві не сформувалися могутні господарюючі структури, здатні конкурувати із зарубіжними конкурентами на глобальному рівні. І надії на їх стихійне формування практично немає.

Керівництво країни та регіонів починає усвідомлювати погрози примітивізації, що відбувається, та технологічної деградації економіки як для конкурентоспроможності, так і для безпеки країни. Тому й з'явилися національні проекти та прийняті програми соціально-економічного розвитку регіонів. Але залишається небезпека, що вони не будуть, як показує практика, підкріплені ефективними механізмами реалізації.

Література

1. Буркинський Б.В., Харічков С.К. та інш. Політика мобілізації ресурсу регіону. – Одеса: ІПРЕД НАН України. 2003. – 640 с.
2. Воспроизводственные проблемы планового управления региона / Под ред. Р.И. Штепера и А.С.Новоселова. – Новосибирск: ИЭОПП.СОРАН, 1989. – 224 с.
3. Коробейников М.М. Оценка эффективности регионального развития // www.cite.strategy.ru
4. Исаченко Д.А. Предпринимательство и воспроизводство индивидуального капитала // Экономические инновации, ИПРЭИ НАН Украины. – Одесса. – № 23. – 2005. – С. 293-303.
5. Исаченко Д.А. Малые предприятия в экономике Украины / ИПРЭИ НАН Украины. – Одесса, 2006. – 164 с.
6. Исаченко Д.А. Малые промышленные предприятия в трансформируемой экономике региона / ИПРЭИ НАН Украины. – Одесса, 2009. – 403 с.

Надійшла 11.12.2009